

РОЗДІЛ 3 «Трибуна молодого вченого»

УДК 349.3

DOI: 10.32751/2617-5967-2021-03-09

Анпілогова Б. Ю.,

прокурор відділу

Київська міська прокуратура

ОСОБЛИВОСТІ ВИНИКНЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ РИЗИКІВ
У СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

У статті проаналізовано доктринальний підхід до визначення поняття «соціальні ризики». Наведено власне розуміння даного поняття. Розкрито основні ознаки соціальних ризиків, які відрізняють їх від інших видів ризиків. Наведено класифікацію за видами, а також визначено особливості та методи виявлення та запобігання виникненню соціальних ризиків у державі. Зазначено, що держава повинна модернізувати власну соціальну систему, щоб зменшити появу соціальних ризиків.

Ключові слова: ризик, соціальний ризик, соціальний захист, суспільство, держава.

The article analyzes the doctrinal approach to the definition of "social risks". Own understanding of this concept is given. The main features of social risks that distinguish them from other types of risks are revealed. The classification by types is given and also features and methods of detection and prevention of occurrence of social risks in the state are defined. It is noted that the state should modernize its own social system in order to reduce the emergence of social risks.

Key words: risk, social risk, social protection, society, state.

Актуальність обраної тематики. За останні роки наша держава зіштовхнулася з низкою проблем, пов'язаних із сукупним впливом економічного спаду, повільним відновленням економіки, стійким скороченням державних витрат та реформою системи соціального забезпечення. У сукупності ці фактори надали несприятливий і гострий вплив на становище суспільства. Попередні дослідження показали, як скорочення витрат у державному секторі та реформа системи соціального захисту призвели до зростання нерівності, бідності, що спричиняють настання соціальних ризиків для людини. Сьогодні ризик існує у всіх сферах людського життя. Деякі ризики завдають матеріальних збитків, інші пов'язані з безпекою життя окремих людей і суспільства в цілому. Тому визначення факторів ризику та розробка напрямків мінімізації їх негативного впливу на якість життя населення є питанням надзвичайно актуальним та потребуючим нагального його вирішення.

Метою даного наукового дослідження є з'ясування сутності соціальних ризиків, визначення їх ознак та особливостей виникнення та попередження їх впливу на людину.

Стан дослідження. Питанням соціальних ризиків в юридичній літературі в загальному вимірі приділяли увагу такі вчені, як Н. Б. Болотіна, М. І. Іншин, О. Л. Кучма, О. В. Москаленко, С. М. Прилипко, Б. І. Сташків, О. В. Тищенко, О. М. Ярошенко та ін. Проте, попри значну наукову увагу в юридичній літературі немає єдиного чітко визначеного поняття «соціальний ризик», не достатньо визначена природа соціальних ризиків, дослідження категорії «соціальний ризик» є не системним. приділяли увагу такі

вчені як, А. П. Альгін, С. Б. Березіна, В. Я. Бурак, Ю. В. Горемикіна, П.Д. Пилипенко, С. М. Синчук, С. О. Устинов, Г. О. Яковлева,

Виклад основного матеріалу. У доктрині права соціального захисту існує велика кількість підходів до розуміння поняття «соціальні ризики». Більшість науковців дотримуються думки, що дане явище впливає або може впливати на стан людини. Так, у своєму дослідженні Березіна С. Б. наголошує, що ризик існував завжди, це – позаісторична категорія. Змістовне наповнення категорії ризику змінювалося разом із розвитком суспільства, а сам ризик – це явища чи події, ймовірне чи передбачене настання яких призведе чи може призвести до негативних наслідків для людини, а саме поняття «соціальні ризики» розглядає вчена, як явища чи події у соціальній сфері життєдіяльності людства, ймовірне чи передбачене настання яких призведе чи може призвести до негативних наслідків. До цього визначення вчена додає, що ризик – категорія векторна, об’єктивна і одночасно антропоморфна [1, с. 24]

Схожого підходу притримуються такі вчені як В. Я. Бурак та П. Д. Пилипенко, які зазначають, що соціальний ризик слід розуміти, як соціально значущу обставину об’єктивного характеру, з настанням якої громадяни (члени їхніх сімей) не здатні самотійно себе утримувати, а тому потребують додаткового матеріального захисту з боку держави [2, с. 188].

Зокрема, С. О. Устинов вважає соціальним ризиком «визнані суспільством і законодавчо закріплені певні життєві події, які є підставами виникнення, зміни та припинення правовідносин у сфері соціального забезпечення, внаслідок яких особа, з незалежних від неї обставин, втрачає працездатність або засоби для існування та потребує соціального захисту відповідно до чинного законодавства» [3, с. 11]. Таким чином, можна спостерігати, що підхід до визначення С. О. Устинова зводиться до того, що соціальні ризики існують чи можуть існувати у сфері соціального забезпечення людини, що на нашу думку, є досить звуженим підходом. Соціальні ризики мають соціальний характер, що проявляється через вплив на суспільство в цілому та охоплює відповідні несприятливі наслідки, що призводять до настання соціальних наслідків. Такі наслідки можуть включати, крім соціального забезпечення, вплив на умови праці, здоров’я та безпеку і навіть небезпечні для життя ситуації, пов’язані з охороною праці та технікою безпеки.

Дещо схожого підходу у своєму дослідженні соціальних ризиків дотримується А. П. Альгін. Він зазначає, що ризик є очікуваною небезпекою, і не завжди усвідомлюється реальність його настання. Тому небезпеку не слід ототожнювати з настанням конкретних негативних наслідків. При дослідженні ризику також необхідно розрізняти ризиковані ситуації та невизначені ситуації, в останніх ймовірність результату рішень, подій, як правило, не встановлюється [4, с. 19].

Г. О. Яковлева у своєму дослідженні виділяє два підходи до визначення поняття «соціальні ризики», а саме у вузькому та широкому. Так у вузькому розумінні дане поняття слід розуміти як закріплена у законодавстві складна життєва обставина різного походження (демографічного, фізіологічного, політичного, економічного тощо), яка має певну вірогідність наступити, у зв’язку з чим спричинити втрату людиною (дитиною, громадянином, іноземцем, особою без громадянства) або спільнотою людей засобів до існування, зниження можливості забезпечити себе та своїх близьких мінімально необхідним рівнем матеріальних та інших благ, необхідних для продовження життєдіяльності, необхідність соціальної адаптації та повернення до нормального способу життя без сторонньої допомоги, яка у разі її настання та документального підтвердження є підставою для отримання певного виду соціального забезпечення у визначеному

законодавством порядку. Поряд з тим, соціальний ризик у широкому розумінні – це існуюча незалежно від її нормативно-правового закріплення складна життєва обставина різного походження (демографічного, фізіологічного, політичного, економічного тощо), яка має певну вірогідність наступити, у зв'язку з чим спричинити втрату людиною (дитиною, громадянином, іноземцем, особою без громадянства) або спільнотою людей засобів до існування, зниження можливості забезпечити себе та своїх близьких мінімально необхідним рівнем матеріальних та інших благ, необхідних для продовження життєдіяльності, необхідність соціальної адаптації та повернення до нормального способу життя без сторонньої допомоги [5, с. 51-52].

Таким чином, з огляду на вище наведені підходи до визначення соціальних ризиків слід наголосити, що соціальні ризики – це явища чи події, що виникли чи можуть виникнути в результаті модернізації суспільства, які спричиняють чи можуть спричинити вплив на всі сфери життя, та своєю чергою впливають чи можуть впливати на якість життя людини.

Підтвердженням цього є думка С. М. Синчука, який визначає, що соціальні ризики характеризуються наявністю певних ознак: 1) мають виключно об'єктивний характер (настають незалежно від волі особи та не можуть бути усунені нею самостійно через зовнішні чинники, а не з будь-яких суб'єктивних причин); 2) обмежують (чи порушують) життєдіяльність людини та зумовлюють її соціальну незабезпеченість; 3) закріплені національним законодавством як обставини, внаслідок настання яких особа може потребувати допомоги держави чи суспільства; 4) є потенційно закономірними для кожної людини (обов'язково або, як правило, трапляються чи можуть трапитися за певних обставин) [6, с. 55–60].

Дещо розширеного підходу до виділення ознак соціального ризику дотримується Г. О.Яковлева. Вона зазначила, що до ознак, що характеризують первинну природу соціального ризику слід віднести: 1) походження: а) економічне (інфляція, зниження рівня життя населення та неможливість забезпечити себе мінімальним рівнем благ); б) демографічне (народження дітей); в) фізіологічне (досягнення похилого віку, стан здоров'я, тимчасова втрата працездатності у зв'язку з хворобою, вагітність та пологи тощо); г) політичне (політичні процеси, які призводять до вимушеної міграції населення та втрати засобів до існування тощо); д) професійне (нещасний випадок на виробництві) тощо; 2) об'єктивність виникнення – зазначені обставини, події, процеси виникають незалежно від волі особи, яка потрапляє під їхню дію, з відповідною закономірністю або вірогідністю з огляду на закони суспільного чи індивідуально людського розвитку; 3) складний характер впливу – наслідки, які спричиняються зазначеними подіями, обставинами, справляють негативний вплив на рівень матеріального забезпечення людини, обумовлюють втрату засобів до існування, до відтворення, втрату соціального статусу, можливості гарантувати належний рівень життя собі і своїм близьким; 4) непереборність – наведені події та обставини та їхні негативні наслідки об'єктивно не можуть бути подолані особою самостійно за допомогою власних зусиль, попереднє становище, спосіб або мінімально необхідний рівень життя не можуть бути досягнуті без стороннього захисту, допомоги та підтримки.

До ознак, які характеризують вторинну (похідну) правову природу соціального ризику у галузі права соціального забезпечення, слід віднести: 1) закріплення їх у нормативно-правовому регулюванні та визнання саме соціальним ризиком; 2) їх фактичне настання та документальне підтвердження відповідних фактів, обставин чи подій, а також негативних наслідків, які вони спричинили; 3) їх розгляд як різновиди юридичних фактів, з якими норми права пов'язують виникнення або зміну правовідносин щодо соціального

забезпечення та виникнення у держави, уповноважених органів, підприємств, установ чи організацій, відповідно до компетенції чи правового статусу, які визначені відповідно до законодавства або договору обов'язку надати відповідний вид соціального забезпечення; 4) за вторинними правовими ознаками можна також виділяти страхові або не страхові соціальні ризики, традиційні або нетрадиційні соціальні ризики тощо[5, с. 50-51].

На нашу думку слід враховувати, що основною метою держави є не тільки повна та об'єктивна характеристика безпосередньо соціального ризику, розуміння його суті та передбачення можливості настання, а здійснення превентивних заходів з метою недопущення його настання. У разі все ж таки настання соціального ризику – здійснення заходів з мінімізації, більш швидкого усунення негативних наслідків такого ризику. Об'єктивно існує велика проблема, що проявляється у відсутності даних про можливе настання соціальних ризиків, що в переважній більшості мають прихований характер.

Прогнозування і виявлення соціальних ризиків дасть можливість розробити відповідні механізми, через які відбуватиметься визначення та розподіл соціальних ризиків, на основі відповідних даних. Також дасть можливість визначати наслідки для суспільства.

Звертаємо увагу на дослідження соціальних ризиків, у ході яких було виявлено п'ять їх характеристик:

1. На відміну від традиційних форм ризику, які найчастіше виявляються через окрему подію чи інцидент, соціальний ризик визначається нашим економічним статусом, соціальною мобільністю, громадським середовищем та психічним здоров'ям.
2. Соціальний ризик формується тим, як люди реагують на події та ідеї, і тому він постійно розвивається.
3. Соціальний ризик є продуктом сучасного суспільства.
4. Соціальний ризик унікальний, оскільки соціальний ризик формується у міру того, як люди органічно реагують на події та ідеї.
5. Соціальна комунікація прискорює розповсюдження соціального ризику, що дає змогу дуже швидко набути масштабного характеру [7].

Таким чином, аналізуючи результати даного дослідження можна говорити про те, що соціальні ризики це чинник який впливає на суспільство в цілому через події чи випадки та реакцію людей, що відбуваються у зв'язку із системними або випадковими ризиками, які можуть зруйнувати життя, майно, довіру та соціальну стабільність. У той час соціальні ризики можуть в деяких сферах соціального життя зменшуватися, в інших набувати нових більших масштабів. І не ефективне управління на державному рівні соціальними ризиками може призвести до соціальної кризи з непередбачуваними наслідками. Такі кризи можуть мати руйнівні наслідки не тільки тому, що вони впливають на нинішні умови життя людей, але й тому, що вони послаблюють їхню здатність та бажання використовувати нові можливості.

За останні роки всесвітньою спільнотою розроблено індекс соціального ризику (SRI), який визначає основні сильні та слабкі сторони та сприйняття політичної, інституційної та соціальної структури країни, сигналізуючи про загальну сприйнятливість до подій «соціального ризику», які можуть вплинути на розвиток соціальних ризиків в країні та прийняття ефективних рішень щодо їх усунення.

В основу даного індексу покладено 12 індикаторів, які сигналізують про ймовірність настання соціального ризику, так серед них слід виділити:

1. Тенденція зростання реального ВВП душу населення.
2. Кількість працездатного населення: чим більша частина працездатного населення, тим нижче ймовірність настання соціального ризику.

3. Нерівність доходів на особу, що вимірюється індексом Джіні.
4. Державні соціальні витрати на освіту, охорону здоров'я та соціальний захист, які відображають важливість соціальної політики у країні.
5. Політична стабільність та відсутність/наявність насильства.
6. Ефективність уряду у провадженні соціальної політики.
7. Рівень корупції в країні.
8. Довіра до уряду, яка показує кількість людей, які довіряють своєму уряду.
9. Рівень так званої "вразливої зайнятості", що складається з самозайнятих працівників та членів сім'ї, які з меншою ймовірністю матимуть соціальне забезпечення та користуватимуться іншими формами соціального захисту.
10. Імпорт товарів у % від ВВП
11. Знецінення валюти, що може корелюватися з інфляцією, особливо на продукти харчування, які імпортуються, що є типовим тригером соціального невдоволення.
12. Бюджетні доходи у відсотках ВВП, відображають здатність уряду реагувати на кризи фінансовими стимулами [8].

Таким чином, з огляду на дані індикатори індексу соціального ризику, які використовуються для визначення настання «соціального ризику», можливо зрозуміти, що соціальний ризик проявляється не тільки у сфері соціального захисту, а й в інших сферах суспільного життя людини, але без виключення наслідки такого соціального ризику здебільшого у сфері соціального захисту. Визначаючи соціальні ризики вони автоматично набувають собою відповідного статусу. Усі ризики, що впливають на людину, мають певні стадії становлення та причинно-наслідкові зв'язки. Виходячи з даного розуміння, солідарні з думкою Ю.В. Горемикіної, яка виділяє соціальні ризики першого порядку (первинні), тобто ті ризики, на мінімізацію яких повинна впливати система соціального захисту і соціальні ризики другого порядку (вторинні), тобто ті соціальні ризики, які виникають унаслідок недоліків у системі соціального захисту. До соціальних ризиків першого порядку відноситься більшість відомих соціальних ризиків (безробіття, втрата годувальника і т. д.). Так звані первинні ризики, що виникають незалежно від системи соціального захисту і стають причиною потрапляння певної особи до неї. Поява вторинних соціальних ризиків означає невиконання системою соціального захисту своїх безпосередніх функцій. Тобто особа, яка зазнала впливу негативних наслідків соціального ризику не змогла нейтралізувати чи частково пом'якшити ці наслідки. Таким чином, вторинні соціальні ризики є ризиками «власне системи соціального захисту» [9, с. 279-280].

Слід звернути й увагу на підхід С. Б. Березіна, що проявляється у тому, що головною вимогою до класифікації соціальних ризиків є їхня деталізація до рівня, який забезпечує їх однозначну ідентифікацію для прогнозування, аналізу і вибору моделі реагування на всіх рівнях управління. З урахуванням специфічних особливостей соціальних ризиків для їх класифікації доцільно використовувати ієрархічний і фасетний методи, що дає змогу запропонувати комбіновану систему класифікації, яка включає шість рівнів: за категоріями, за чинниками, за видами ризиків, за сферами діяльності, за рівнями суспільної діяльності, за іншими ознаками (у разі потреби). Під соціальними ризиками слід розуміти усі ризики, що охоплюють соціальну сферу суспільства та об'єднуються у такі групи: ризики демографічні, ризики зайнятості населення, ризики сфери доходів населення, житлових умов і житлово-комунального господарства, освіти, охорони здоров'я, правопорядку, навколишнього середовища, ризики погіршення соціальних показників при зіставленні їх з іншими країнами світу [1, с. 24].

Слушно зауважує О. В. Євтухов, який зазначає, що, модернізація суспільства неухильно призводить до зростання кількості його складових елементів, все більшого розмаїття їх взаємозв'язків. Як результат змінюється якісна і кількісна природа наслідків цього процесу: збільшується вірогідність виникнення нових форм соціальних протиріч, зростають масштаби потенційних соціальних катаклізмів. Така ситуація вимагає кардинальних змін системи державного управління в частині формування відповідних механізмів для запобігання та мінімізації наслідків нових видів соціальних ризиків.

Проблема аналізу соціальних ризиків на початковому етапі прийняття державно-управлінських рішень, пошук шляхів їх мінімізації обумовлює необхідність розгляду етапів розвитку соціального ризику, виявлення тієї його стадії, на якій ризик найбільш керований, здатний до зменшення, ізоляції та навіть цілковитого попередження. Незважаючи на збереження форм традиційного світоглядного сприйняття реальності, що дають захист від раціональної ненадійності (інтуїція, релігійне і буденне знання), для мінімізації значного потенціалу внутрішньої дестабілізації суспільства знання дослідження ризиків має стати сучасним дослідницьким напрямком державно-управлінської науки [10, с. 29-30].

Висновки. Таким чином підсумовуючи доцільно зазначити, щоб захиститися від соціальних ризиків державі доцільно створити нову концептуальну основу управління соціальними ризиками, метою якої повинні стати заміна непродуктивних стратегій виживання завчасним плануванням та механізмами, що допомагають державі передбачати та нейтралізувати завчасно настання потенційно небезпечних ризиків. Це потребує розбудови традиційних державних механізмів реагування на соціальні ризики та суттєвої роботи на концептуальному, емпіричному та політичному рівні. Оскільки соціальний захист є важливим для покращення показників економіки та людського розвитку і є важливим компонентом двох стовпів розвитку; інновації та розширення можливостей. Соціальні ризики являють собою сукупність усіх ризиків, які існують в соціальній сфері суспільства і захист соціальної сфери повинен бути в пріоритеті держави. Соціальний захист має сприяти досягненню кращого балансу між стратегіями подолання ризиків, пом'якшення ризиків та запобігання ризикам.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Березіна С. Б. Соціальні ризики: чинники та напрями мінімізації [Текст] : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.07 / Березіна Світлана Борисівна ; НАН України, Ін-т демографії та соц. дослідж. ім. М. В. Птухи. – Київ, 2019. – 35 с
2. Право соціального забезпечення України : підручник для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / [П.Д. Пилипенко, В. Я.Бурак, С. М.Синчук та ін.]; за ред. П. Д. Пилипенка. 3-тє вид. переробл. і доповн. Київ : ІнЮре, 2010. 504 с
3. Устинов С. О. Зміст правовідносин у сфері соціального забезпечення в умовах ринкової економіки : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05. Луганськ, 2011. 20 с
4. Альгин А. П. Риск и его роль в общественной жизни. Москва : Мысль, 1989. 188 с.
5. Яковлева Г. О., До визначення поняття та природи соціальних ризиків у праві соціального забезпечення. Право та інновації. 2018. № 2 (22). С. 49-52
6. Синчук С. Теорія соціального ризику за правом соціального забезпечення. Право України. 2003. № 3. С. 55–60.
7. Risk Management Magazine – Understanding and Mitigating Social Risk [WWW Document], n.d. . Magazine. URL <http://www.rmmagazine.com/articles/article/2021/04/01/-Understanding-and-Mitigating-Social-Risk-> (accessed 2.20.22).

8. Social Risk Index Structural determinants of social risk [WWW Document], n.d. URL https://www.eulerhermes.com/en_global/news-insights/economic-insights/social_risk_index_2020.html (accessed 2.20.22).

9. Горемикіна Ю. В. Соціальний захист в Україні: первинні та вторинні соціальні ризики людського розвитку / Ю. В. Горемикіна // Соціально-трудова відносина: теорія та практика . 2017. № 2. С. 276-286.

10. Євтухов О. В. Тенденції розвитку соціальних ризиків у сучасному суспільстві: державно-управлінський аспект. Аспекти публічного правління. 2018. № 6-7 Том 6. С.24-30

УДК 349.22

DOI: 10.32751/2617-5967-2021-03-10

Буглак О.Г.,

аспірант Науково-дослідного
інституту публічного права

ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ПОНЯТТЯ СОЦІАЛЬНІ ГАРАНТІЇ НОТАРІУСІВ В УКРАЇНІ

У статті здійснено розгляд таких понять як соціальні гарантії, гарантії нотаріальної діяльності та соціальні гарантії нотаріусів. Зроблено висновок про те, що соціальні гарантії безпосередньо впливають на діяльність нотаріусів, створюючи умови для належного виконання ними своїх повноважень, функцій, безпечних умов для їх праці тощо. Гарантії нотаріального процесу визначено як складову соціальних гарантії нотаріуса як уповноваженої державою фізичною особою, яка здійснює нотаріальну діяльність. Наголошено на відсутності чіткості в законодавчому чи нормативно-правовому закріпленні соціальних гарантії нотаріусів, їх місця та ролі у системі соціального захисту загалом та запропоновано формування єдиного переліку соціальних гарантії для державного та приватного нотаріуса. У рамках статті визначено основні фактори формування державної політики щодо окреслення соціальних гарантії нотаріусів

Ключові слова: соціальні гарантії, нотаріус, нотаріальна діяльність, соціальний захист, соціальне забезпечення.

The article considers such concepts as social guarantees, guarantees of notarial activity and social guarantees of notaries. It is concluded that social guarantees directly affect the activities of notaries, creating conditions for the proper performance of their powers, functions, safe working conditions and so on. Guarantees of the notarial process are defined as a component of social guarantees of the notary as a natural person authorized by the state who carries out notarial activities. The lack of clarity in the legislative or regulatory consolidation of social guarantees of notaries, their place and role in the social protection system in general is emphasized and the definition of a single list of social guarantees for public and private notaries is proposed. The article identifies the main factors in the formation of state policy on the definition of social guarantees for notaries

Key words: social guarantees, notary, notarial activity, social protection, social security.